

HARBIY TASHKILOTLAR VA ULARNING STRUKTURASI

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti,
Psixologiya va sotsiologiya kafedrası,
Sotsiologiya yo'nalishi, 3-bosqich talabasi
Tojiboyeva Sayyora Shukur qizi
tojiboyevasayyora6@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada harbiy tashkilotlar tushunchasi, ularning jamiyatdagi o'rni va tashkiliy tuzilmasi tahlil qilinadi. Harbiy boshqaruv tizimi, ierarxik struktura, bo'linmalar o'rtasidagi funksional aloqalar hamda zamonaviy harbiy tashkilotlarning rivojlanish tendensiyalari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, harbiy tashkilotlarning samaradorligini oshirishda boshqaruv mexanizmlarining ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: harbiy tashkilot, armiya, struktura, boshqaruv, ierarxiya, qo'mondonlik, xavfsizlik

Kirish. Harbiy tashkilotlar har bir davlatning milliy xavfsizligi, hududiy yaxlitligi va suverenitetini ta'minlashda eng muhim institutlardan biri hisoblanadi. Ular nafaqat urush yoki favqulodda vaziyatlarda mamlakatni himoya qilish vazifasini bajaradi, balki tinchlik sharoitida ham jamiyat barqarorligini saqlash, favqulodda holatlarga tezkor javob berish va davlat siyosatini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli harbiy tizimning samarali tashkil etilishi va uning ichki tuzilmasi (strukturasi) har bir davlat uchun strategik ahamiyatga ega masalalardan biridir.

Harbiy tashkilotlarning strukturasi murakkab va ko'p bosqichli tizim bo'lib, u turli darajadagi boshqaruv organlari, qo'shin turlari, maxsus bo'linmalar hamda ta'minot va logistika xizmatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu tizimning har bir bo'g'ini

o'ziga xos vazifalarni bajaradi va umumiy harbiy maqsadga erishishda bir-biri bilan uzviy bog'langan holda faoliyat yuritadi. Aynan shu tizimli yondashuv harbiy kuchlarning samaradorligini oshiradi va tezkor qaror qabul qilish imkonini beradi.

Harbiy tashkilotlar har bir davlatning milliy xavfsizligini ta'minlovchi eng muhim institutlardan biri hisoblanadi. ¹Ularning asosiy vazifasi mamlakat suvereniteti va hududiy yaxlitligini himoya qilish, tashqi tahdidlarga qarshi turish hamda tinchlik va barqarorlikni saqlashdan iboratdir. Harbiy tizim jamiyatning siyosiy va ijtimoiy tuzilmasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, davlatning qudrati va xalqaro maydondagi o'rnini ham belgilab beradi. Shu sababli harbiy tashkilotlarning tuzilishi va ularning ishlash mexanizmini o'rganish nafaqat harbiy soha, balki ijtimoiy fanlar uchun ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Harbiy tashkilotlarning shakllanishi tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, davlatlarning rivojlanishi bilan birga takomillashib borgan. Dastlabki davrlarda harbiy kuchlar oddiy urug'-qabila himoyasi uchun xizmat qilgan bo'lsa, keyinchalik davlatlarning paydo bo'lishi bilan ular markazlashgan va tartibli tizimga aylangan. Zamonaviy davrga kelib esa harbiy tashkilotlar murakkab ierarxik tuzilishga ega bo'lgan, yuqori darajada texnologiyalashgan va ko'p funktsiyali tizim sifatida shakllandi.

Harbiy struktura odatda boshqaruvning bir necha pog'onalaridan iborat bo'ladi. Eng yuqori pog'onada strategik boshqaruv organlari joylashadi va ular davlatning harbiy siyosatini belgilaydi hamda umumiy mudofaa strategiyasini ishlab chiqadi. Bu darajada qabul qilingan qarorlar butun harbiy tizim faoliyatiga yo'nalish beradi. Strategik boshqaruvdan keyingi o'rinda operativ boshqaruv darajasi turadi, u esa yirik harbiy birlashmalar va hududiy qo'mondonliklar orqali strategik rejalarni amalga oshiradi. Eng quyi pog'ona esa taktik daraja bo'lib, unda bevosita jangovar harakatlarni amalga oshiruvchi kichik harbiy bo'linmalar joylashadi. Ushbu daraja

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.

harbiy vazifalarning amaliy bajarilishini ta'minlaydi. Harbiy tizimning samarali ishlashi uning ichki tuzilmasi qanchalik to'g'ri tashkil etilganiga bog'liq. Har bir bo'linma aniq belgilangan vazifaga ega bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'langan holda yagona maqsad sari harakat qiladi. Bunday tizimlashuv harbiy boshqaruvning tezkorligini oshiradi va murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish imkonini beradi. Ayniqsa, zamonaviy sharoitda tezkor axborot almashinuvi va raqamli texnologiyalar harbiy boshqaruv jarayoniga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Harbiy tashkilotlar tarkibida turli xil qo'shin turlari mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos vazifalarni bajaradi. Quruqlik qo'shinlari yer usti jangovar harakatlarini olib borish bilan birga, asosiy harbiy kuch sifatida xizmat qiladi. Havo kuchlari esa havo hududini nazorat qilish, razvedka qilish va zarba berish imkoniyatlariga ega bo'lgan muhim tarkibiy qism hisoblanadi. Dengiz kuchlari esa suv hududlarida xavfsizlikni ta'minlash va strategik yo'nalishlarni himoya qilish vazifasini bajaradi. ²Bundan tashqari, maxsus bo'linmalar murakkab va alohida sharoitlarda bajariladigan operatsiyalar uchun mo'ljallangan bo'lib, ular yuqori darajadagi tayyorgarlik va maxsus texnikaga ega bo'ladi. Harbiy tashkilotlarda intizom va boshqaruv tizimi alohida ahamiyatga ega. Harbiy xizmatda qat'iy ierarxiya amal qiladi va buyruqlar aniq tartib asosida yuqoridan pastga uzatiladi. Bu esa harbiy tizimning tartibli va samarali ishlashini ta'minlaydi. Intizom harbiy tizimning asosiy tayanchi bo'lib, u har bir harbiy xizmatchining belgilangan qoidalar va nizomlarga qat'iy rioya qilishini anglatadi. Intizomning yuqori darajada bo'lishi harbiy tashkilotning jangovar tayyorgarligini ham belgilab beradi. Zamonaviy davrda harbiy tashkilotlar faqat an'anaviy qurol va usullarga tayanib qolmasdan, balki texnologik rivojlanish bilan birga yangilanib bormoqda. Sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik tizimlari, dronlar va yuqori aniqlikdagi qurol tizimlari harbiy strukturani sezilarli darajada o'zgartirmoqda. ³Bu esa harbiy tizimning yanada

² Harbiy nizomlar to'plami. – Toshkent, 2020.

³ Smith R. The Utility of Force in Modern Warfare. – London, 2005.

murakkab va ko‘p qatlamli bo‘lishiga olib kelmoqda. Natijada harbiy tashkilotlar nafaqat jismoniy kuch, balki ilmiy-texnik salohiyatga ham tayanadigan tizimga aylanmoqda.

Harbiy tashkilotlarning samaradorligi ko‘p jihatdan ularning boshqaruv tizimi, kadrlar tayyorgarligi va texnologik imkoniyatlariga bog‘liqdir. Shu sababli ko‘plab davlatlar harbiy sohani modernizatsiya qilish, zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish va professional harbiy kadrlarni tayyorlashga alohida e‘tibor qaratmoqda. Bu jarayon global xavfsizlik muhitining murakkablashuvi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, har bir davlatdan doimiy moslashuv va rivojlanishni talab qiladi. Harbiy tashkilotlar davlatning mudofaa tizimini tashkil etuvchi asosiy institut sifatida jamiyat hayotida alohida o‘rin egallaydi. Ularning faoliyati nafaqat harbiy xavfsizlikni ta‘minlash, balki davlat siyosatining barqarorligini qo‘llab-quvvatlash, xalqaro munosabatlarda mamlakat manfaatlarini himoya qilish kabi muhim yo‘nalishlarni ham qamrab oladi.⁴ Harbiy tizimning mavjudligi har bir davlatning suvereniteti va mustaqilligini kafolatlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Harbiy tashkilotlar tuzilishi murakkab va ko‘p bosqichli tizimga ega bo‘lib, u tarixiy rivojlanish jarayonida shakllangan. Qadimgi davrlarda harbiy kuchlar oddiy jangovar guruhlardan iborat bo‘lgan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan ular markazlashgan, tartibli va ierarxik boshqaruvga ega tizimga aylangan. Bugungi kunga kelib esa harbiy tashkilotlar zamonaviy texnologiyalar, axborot tizimlari va strategik boshqaruv mexanizmlariga asoslangan yirik kompleks tuzilma sifatida faoliyat yuritadi.

Harbiy struktura o‘z ichida bir necha boshqaruv darajalarini qamrab oladi. Eng yuqori darajada davlatning mudofaa siyosatini belgilovchi strategik boshqaruv organlari joylashadi. Ular harbiy doktrinani ishlab chiqadi, uzoq muddatli rejalashtirishni amalga oshiradi hamda umumiy harbiy yo‘nalishni belgilaydi. Bu darajadagi qarorlar butun harbiy tizim faoliyatiga asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘rta

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa doktrinasi. – Toshkent, 2018.

daraja, ya'ni operativ boshqaruv bosqichi harbiy strategiyalarni amaliyotga tatbiq etishda muhim rol o'ynaydi. Bu bosqichda yirik harbiy birlashmalar, hududiy qo'mondonliklar va qo'shin guruhlari faoliyat yuritadi. Ular strategik rejalarda belgilangan vazifalarni hududiy sharoit va real vaziyatga mos ravishda bajaradi. Operativ daraja strategiya va taktika o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in hisoblanadi. Eng quyi daraja taktik boshqaruv bo'lib, unda brigada, batalyon, rota va vzvod kabi kichik harbiy bo'linmalar joylashadi. Bu darajada bevosita jangovar harakatlar amalga oshiriladi. Taktik darajaning samaradorligi harbiy tayyorgarlik, intizom va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatiga bevosita bog'liqdir. Harbiy tashkilotlarning samarali faoliyati ko'p jihatdan kadrlar tayyorgarligi, texnik ta'minot va boshqaruv tizimining mukammalligiga bog'liqdir. Shu sababli ko'plab davlatlar harbiy sohani modernizatsiya qilish, professional harbiy kadrlar tayyorlash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishga katta e'tibor qaratmoqda. ⁵Bu jarayon global xavfsizlik muhitining o'zgarishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, harbiy tizimlarning doimiy rivojlanishini talab etadi.

Xulosa. Harbiy tashkilotlar va ularning strukturasi har bir davlatning milliy xavfsizlik tizimida eng muhim tayanchlardan biri bo'lib, uning barqarorligi va mustaqilligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Mazkur tizimning samarali tashkil etilishi davlatning nafaqat mudofaa salohiyatini, balki xalqaro maydondagi siyosiy va strategik mavqeini ham belgilab beradi. Shu sababli harbiy tizimning ichki tuzilmasi, boshqaruv mexanizmlari va funksional bo'linmalari doimiy ravishda takomillashtirib borilmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, harbiy tashkilotlar murakkab ierarxik tizim sifatida shakllangan bo'lib, u strategik, operativ va taktik darajalardan iborat yaxlit strukturani tashkil etadi. Ushbu darajalar o'zaro uzviy bog'liq holda ishlaydi va har biri aniq belgilangan vazifalarni bajaradi. Strategik darajada davlatning umumiy harbiy siyosati va mudofaa yo'nalishlari belgilansa,

⁵ Harbiy nizomlar to'plami. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi nashriyoti, 2020.

operativ darajada ushbu qarorlar amaliy rejalarga aylantiriladi, taktik darajada esa bevosita jangovar vazifalar bajariladi. Bu tizimning uyg'unligi harbiy boshqaruvning samaradorligini ta'minlaydi.

Shuningdek, harbiy tashkilotlar tarkibida mavjud bo'lgan qo'shin turlari tizimning moslashuvchanligi va ko'p funksiyaliligini oshiradi. Quruqlik, havo, dengiz va maxsus qo'shinlar o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritib, turli vazifalarni bajaradi. Bu esa zamonaviy harbiy operatsiyalarning murakkab sharoitlarda ham samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Zamonaviy davrda harbiy tizimlarning rivojlanishi texnologik omillar bilan bevosita bog'liq bo'lib qolmoqda. Axborot texnologiyalari, kiberxavfsizlik, dron tizimlari va sun'iy intellekt kabi innovatsiyalar harbiy strukturaning yangi bosqichga chiqishiga sabab bo'lmoqda. Natijada harbiy tashkilotlar an'anaviy jangovar kuchdan ko'ra ko'proq intellektual va texnologik salohiyatga asoslangan tizimga aylanib bormoqda. Harbiy tashkilotlar va ularning strukturasi davlat xavfsizligini ta'minlovchi murakkab va ko'p bosqichli tizim bo'lib, uning samaradorligi boshqaruvning to'g'ri tashkil etilishi, intizomning mustahkamligi hamda zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi bilan belgilanadi. Ushbu tizimni chuqur o'rganish esa harbiy sohaning rivojlanish tendensiyalarini tushunish va kelajakdagi xavfsizlik muammolariga tayyor turish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Mudofaa doktrinasi. – Toshkent, 2018.
- 3.Harbiy nizomlar to'plami. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi nashriyoti, 2020.
- 4.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
- 5.Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
- 6,Smith R. The Utility of Force in Modern Warfare. – London, 2005.
- 7.Harbiy nizomlar to'plami. – Toshkent, 2020.